

Visszaemlékezéseim

II.

Közben áramlott városunkon keresztül az orosz sereg. A legtöbb csak átvonult a városon, s leginkább egy-egy éjszakára álltak meg. Amikor már láttam az oroszokat a kishíd felé menetelni, tudtam, hogy megállnak éjszakára. Utcánkban három német család is volt. Ezeknek a lakásaikban szállásolták el magukat az orosz katonák. Persze dorbézolásukat végigszenvedte mindenki. Borzalmasan ittak. Egyik reggel sógoromnak a mellettünk levő házában, ahonnan előzőleg lágerbe vitték a német lakosokat, nagy volt a ricsaj. A bekvártélyozott oroszok hoztak valahonnan egy hízott disznót, leszúrta. Kezdték pörkölni, s még jóformán nem is égett le a sörte a disznóról, az egyik orosz beleszúrta a disznó hátába, kivágott onnan egy jókora szelet szalonnát, s kezdte falni. Rosszul lettem a látványtól. A többi pedig tökrészeget tovább pörkölte a disznót. Estig tartott a felszabadítók tora, s addig csaknem teljesen felfalták a lopott disznót.

A menekülő németek hátrahagytak mindent. Így, többek közt, a vasútállomás közelében levő raktárban hátrahagytak nagyobb mennyiségű bolzot, szeszes italt. Se vége se hossza nem volt a részegeskedéseknek, városzerte. Persze a szesz megtette hatását más síkon is. A legjobban a légerekben összegyűjtött szerencsétlen asszonynépséget szenvedte meg ezt. A legborzalmasabb hírek jártak városzerte.

Egyik este a lakásomat elrekvirálták egy orosz altiszt és altisztné részére. Ezek ott züllöttek házunkban napokon át. Panaszra nem fordulhattam senkihez, mert ez volt a helyzet mindenfelé.

Október végén utcánkat teljes egészében lefoglalta Tolbuhin marsall részére az orosz katonaság. Dél előtt 11-kor közölték az utca lakóival, hogy délután 2-ig át kell adni a lakásokat. Volt ijesztő kapkodás. A legfontosabb fehéreneműt, ágyneműt felvittük Márta nővéremékhez és a főutcai Czikajló-házba. Volt két kis malacunk, s ezeket elszállítottuk a plébániára, a szükséges élelemmel. Mi pedig összezsúfolva húzódtunk meg a Czikajló házában. Átadtuk a lakást az oroszoknak. Na-

ponta egyszer volt szabad, a déli órákban, megnézni a házat.

Tolbuhin és vezérkara 24 napon át volt az utcánkba beszállásolva. Az egész utcán keresztül-kasul telefonhuzalok tömege vonult. Vigyázva kellett lépkednünk. Maga Tolbuhin Molnár Bélának házát foglalta el, velünk szemben. Feleségestől járta a harci mezőket. Felesége pedig néhány kutyával, s ezek a dögök jobban éltek, mint a város lakói. Molnár lakása igen szép volt, hiszen jó módú iparosok voltak, — s a marsall kutyái özszerúgták az összes függönyt.

Biztosra vettük, hogy az oroszok mindent ellopnak a lakásokból. Mégis, tartozom az igazságnak megírni, hogy nem vittek el semmit. A téli tüzelőből, a kokszból égettek ugyan valamennyit, de mivel nem tudták, hogyan kell a koksszal bánni, nyakig töltve, elfojtva találunk a kályhára. Viszont a lakás olyan fertelmes büzzel telítődött, hogy még egy hónap után is éreztük.

Az átvonuló orosz seregek mindent összevásároltak a főutcán. Bent voltam a Czikajló-patikában, amikor berohant három orosz, s hamarjában csak egy üveg kölnivizet találtak. Odadoztak egy ronda cservonyecet és egy maroknyi német márkát érte, lecsavarták az üveg fejét, s szépen elosztva, megitták.

Közben magyarok letartóztatásáról hallottunk. Így Stagelschmidt Jenőt, Oláh Lajost, s később Ambrózy Károlyt tartóztatták le. Ezeket később, kb. 10 nap után ismét szabadon bocsátották. Stagelschmidt Jenő mérmököt és Demkó Istvánt másfél évvel később ismét letartóztatták, s néhány évre szóló ítélettel lezárták.

Október vége felé Tordáról kaptunk hírt, hogy Boday József plébánost letartóztatták és Melencére vitték. Kb. negyedik nap bejött egy asszony a plébániára és közölte, hogy az állomás mögötti gyűjtőtáborban van a tordai plébános. Megmondta, hová menjek ki délben, ha látni kívánom. Éppen úgy értem ki az állomás egyik pontjára, hogy megláthattam Bodayt. Partizánok őrizete alatt nagy sereg szélén láttam meg. Beszélni nem igen lehetett. Csak annyit súghatott oda egy pillanatra: tetű el-

leni szert és hasmenés elleni gyógyszert hozzá holnap ide.

Két értékes segítőtársra akadtam: Ivanitza Nándira és Schwirtlich Ernőre. Főleg Ivanitza tett sokat. Ő a vasútnál volt alkalmazásban, s megtalálta a módját, hogy az orvosságot, tetűport s néhány doboz cigarettát átadhattam Bodaynak. Mint érdekesség akkor tűnt fel először az amerikai hadseregtől eredő DTT-féregirtószert. Nagy áldást jelentett ez, mert a tetű izgatása volt a legelviselhetetlenebb.

Boday Jóskával igen sok magyar volt együtt. Megismertem köztük Julián Józsefet, egykori iskolatársamat, akit Beodráról hoztak be. Még most is fáj, hogy nem értettem meg, mit kért tőlem, mert az őr ránk ordított. Később tudtam meg, hogy hasgörcsei voltak, mert nagyon megverték. Juliánnal az életben nem találkoztam többé, mert kb. három hét után ugyan hazaengedték őt is, a többi magyarral együtt, de hazatérte alkalmával házuk előtt „ismeretlen” tettesek lelőtték. Juliánnak öt gyermeke volt!

Bodayt sokáig tartották fogságban. A háború alatt Jóska körzetvezető volt, igen sokféle tartott beszédet, s néha megeresztett egy-egy politikai cikket a Torontóban. Ez pedig már elegendő ok volt akkoriban, hogy „felelősségre” vonjanak valakit.

Jung Tamással az a gondolatunk támadt, hogy az amerikai vagy angol (katonai) összekötő tisztnél kérjünk segítséget Boday József részére. Ez a tiszt, a Gimpelféle házban, a Dušan cár utca – Váraljai utca 1. sz. alatt ütött tanyát. A házon ott lobogott az amerikai és az angol zászló is. Az angol tiszt fogadott, s kifogástalan magyarsággal beszélt. Elmondta, hogy apja Magyarországon diplomáciai szolgálatban volt, s őt Gödöllőn a premontrai papok tanították. Jung Tamás elmondta, hogy ő temette el Muzslán a lelőtt amerikai pilótát. A tiszt tudott erről, s igen szépen megköszönte Jung Tamás akkori cselekedetét. A közbenjárást Boday Jóska érdekében kereken elutasította azzal, hogy ez a partizánok belügye, s a partizánok különben is „olyan jó katonatársak, hogy rosszat róluk nem is szabad feltételezni.” Soha nem felejttem el azt a pillanatot, amikor „megnyugtatott” minket, hogy az oroszok magyarországi megszállása legalább két évig fog tartani. Mi akkor megdermedtünk a két év hallatán! Ma pedig már 26. éve, hogy az oroszok ott vannak.

Néhány nappal karácsony előtt Bodayt szabadon bocsátották. A plébánián megmosakodott, piszkos és szennyes ruháját tisztával cserélte fel, majd másnap a

kisvonattal Begaszentgyörgyig ment, s onnan kocsival haza Tordára.

Október egyik napján nem jött be az irodába Damm János irodai szolgálk és mindenesünk. Másnap jött a felesége, s riadtan számolt be, hogy az urát letartóztatták. Kérte, hogy járjunk el érdekében. Gerőffy átküldött a városházára, hogy megérdeklődjem, hová is kell ilyen ügyben fordulni. Akkor hallottam először az OZNA fogalmát. Megírtam a kérvényt, s még jól emlékszem, külön kihangsúlyoztam, hogy Damm János mindig magyarnak számított. A kérvényt beadtam az OZNA hivatalában, mely akkor októberben a régi városháza emeletén volt.

A tisztviselő gondosan elolvasta, jól végigmért, s csak annyit mondott: „Kivizsgáljuk a dolgot, de mi is tudjuk itt mindenkiről, milyen nemzetiségű volt”. Később tudtam meg, hogy Damm egy időben németnek is vallotta magát. Mégis szabadon bocsátották, de később mi, igen nyomós okok miatt, Dammot elbocsátottuk!

Októberben egyáltalában nem dolgozott a posta. Miután senki sem távozatott egyik helyről a másikra engedély nélkül, úgyszólván semmit sem tudtunk a plébánosok és templomok sorsáról. Szó által jöttek hírek, magánszemélyektől. Így tudtuk meg, hogy október elsején, vagy másodikán Titel felől lőtték ágyúval Rudolfsnadot, s az egyik ilyen lövés eltalálta Schummer Rudolfot, a helyi plébánost. Mekkora rossztól mentette meg őt a gondviselés! Csak néhány napra rá létesítették ott a legrosszabb hírű haláltábor, ahol naponta százával haltak éhen az összezsúfolt németek.

Októberben tudtuk meg, hogy elmenekültek hívekkel együtt: Klekről Ehrling Rudolf plébános, Écskáról Griffel Lajos plébános és Hódegyházáról Frész József plébános. Sajnos egyikük sem juttatta el hozzánk az anyakönyveket, s ezek mind odavesztek. Kleken az összes németet belágerették, s a plébánián katonaság szállt meg. Écskán a templomi felszereléseket (miseruhákat stb.) és az anyakönyveket a templom előtti térre vitték, s ott máglyát gyújtottak belőlük. A németeket ott is kiűzték házaikból, és lágerbe zárták őket.

Az első halálhírt (papról) november elején kaptuk. Csernyén (Németcsernyén) agyonlőtték Brunet Ferencet, a községháza előtt. Később Haas Klemi, aki Brunet Ferenc házvezetőnője volt, úgy emlékezett, hogy november 4-én valami ürüggyel áthívták Brunetet a községházára, ahol oroszok is voltak. Kis ideig tartózkodott csak benn, s amikor kilépett a községháza ajtaján, sor tüzet bocsátottak rá.

Novemberben jött annak a híre, hogy Kikindán lelőtték Adam Antal szenthuberti plébánost. Ugyancsak Kikindán lőtték agyon a szerencsétlen életet élt, degradált Hoffmann Leót is.

Glogonjban mindjárt az első napokban letartóztatták Knapp Josefet. Súlyosan megverték, majd többek szeme láttára lelőtték.

Ugyancsak kivégezték a karlsdorfi plébánost, Weber Pétert is. Valamikor Weber Péter a radikális párt híve volt. Állítólag ez is egyik oka volt kivégzésének.

Még októberben tartóztatták le Varga Endre tóbai plébánost. Sokféle tartott ideológiai szónoklatokat a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség rendezésében, többek közt Melencén is, s ennek megtorlására végezték ki. A tóbai temető árkában földelték el, s csak jó néhány év múlva történt az exhumálása és egyházi temetése a lehető legjobban elkendőzött formában.

Tóban élt akkoriban az egyházmegye nestora, Rákos János mint nyugdíjas pap. Csendesen készülődött aranymiséjének megünneplésére, amikor kénytelenek voltunk rábizni Tóbát. Öreg napjaiban is igyekezett helytállni.

Heufelden ölték meg Steigerwald Ádám plébánost is. Közelebbit nem tudunk meg róla. Heufeld tiszta német község volt, és az egész falu lakossága lágerbe került.

A következő papokat tartóztatták le és kerültek gyűjtőtáborba: Neumann Imrét Kovinból, Hoffmann Istvánt Omoljicáról, Gabriel Nikolaust Brestovacról, Kaip Vilmost Ban. Despotovacról, Heim Mihályt Lázárföldről, Hummel Vilmost Párdányból, Pólen Bélát Kisoroszíró, Eusch Jánost Szécsányból, Schwarz Istvánt Szécsényfalváról.

Rövidebb időre zárták le Lenner Miklóst és Hunyár Emilt Fehértemplomról, s Pancsovára szállították, de karácsonyra hazaengedték őket. Ugyancsak rövidebb ideig volt őrizetben Steinkapf József mariolani plébános és Hauschka György magyarcsernyi esperplébános. Hauschkát hónapokon át tartották az újvidéki lágerben, majd később néhány hónapot töltött Begaszentgyörgyön is, majd pedig szabadlábra helyezték. Hauschka mindig magyarnak tartotta magát, s csak két német hozzátartozója miatt vitték el őt is.

A belágerezett papokat közel öt éven át tartották őrizetben, s megjáratták velük csaknem valamennyi gyűjtőtábor. Kétszer volt alkalmam őket felkeresni Karlsdorfon. Mindkét esetben a temetőben tartózkodtak, s élénken megmaradt előttem a jó öreg arisztokrata Heim plébános, aki még ott, abban a nyomorúság-

ban is fél cylinderben fogadott. Különben a belágerezett papokkal szemben csak két-három év után bántak türethetően.

Két papunk Oroszországba került. Elsőnek vitték el Pólen Bélát, akit a gyűjtőtáborból a község előljárósága karácsonyra kiváltott, de feltételként szabták, hogy a német hívekkel szakítson meg minden kapcsolatot. Mivel karácsony másnapján elmondta a szokásos német prédikációt is, visszavitték a lágerbe, majd Oroszországba, egy szénbányába toloncolták. Onnan 1949-ben Bécsbe került, ahol egy ideig hitoktató volt, majd később Bécshez közel plébános lett. (1975-ben német nyelven, 1992-ben magyar nyelven is könyv alakban, a saját kiadásában kiadta ötévi száműzetésének történetét: És én veletek vagyok mindennap a világ végezetéig címen. A kéziratgondozó megjegyzése.)

A másik papunk, aki végigjárta az orosz Kálváriát, Schwarz István volt. A verseci lágerből szállították el még 1944 telén. Körülbelül 14 hónapot szenvedett át Oroszországban, s ismét visszakerült Becskerekre egy tifuszbeteg-szállítmánnyal, súlyos állapotban.

1944. november közepén az egyik kórházi nővér utazási engedélyt kapott Belgrádba. Vele küldtem érsek urunknak részletes beszámolót, különösen a belágerezett papokról. A megölt papok közül felsoroltam Knapot, Adamot, a degradált Hoffmann Leót, Steigerwaldot és Brunetet. A többiről november közepe után értesítettem. Ugyanazzal a kórházi nővérről küldött érsek úr választ. Ez volt (szeptember végétől számítva) az első levél tőle. Ebben közölte érsek úr (november 19-i dátummal), hogy az országos felszabadítási bizottság elnöke, dr. Ivan Ribar fogadta, s neki adhatta elő az internált papokkal kapcsolatos kérést. Ugyancsak papjaink érdekében tárgyal érsek úr Kocbek miniszterrel, aki az első kultuszminiszter volt az új államrendszerben. Mindketten „érdeklődést” mutattak az ügy iránt. Érsek úrral közölték az előbb említettek, hogy az állam és az egyház teljes különválása képezi az új rendszer elvét, de ezt alkalmas „modus vivendi” formában, iskolai hitoktatásként óhajtják tenni, ezek szerint önkéntes jellegű lenne... Egyúttal azt is jelezte érsek úr ebben a levelében, hogy az egyház ingatlan vagyonát nem érintik. Ez a levél persze nem hozott semmi enyhülést az internált papok életkörülményeiben, s főleg nem hozta meg nekik a lágerből való szabadulást. Sőt Schwarzot, Euscht és Hummelt november vége felé lágerrezték be. Érsek urunkat azonban emiatt nem lehet elmarasztalni, ellenkezőleg, akkoriban bátor kiállást jelentett az ilyen közbenjárás. Különben is köte-

lességemnek tartom, hogy megemlítsem: Ujčič érsek úr minden olyan kéresemben eljár, amire papok vagy egyházi érdekek védelmében megkértem. Igen sok irat másodpéldánya van irattárunkban, melyek igazolják állításomat. Sajnos, a legtöbb esetben a kívánt eredmény elmaradt, ami azonban nem csökkenti annak a ténynek értékét, hogy Ujčič érsek úr az adott körülmények között eljár az ügyekben.

Schäffer Vilmost, aki egyébként soha semmiféle politikai ügybe nem ártotta magát, híveivel együtt Csőszteleken internálták. Néhanapján hazatért misézni. Vasárnapokon mindig járt misézni. Gyakorlatilag fogoly volt, híveivel együtt. 1944. december 14-én halt meg. Hauschka esperes már csak ungalni (a szentkenettel ellátni) tudta. Ő is temette el. A Schäffer halálát követő napon a plébániát katonaság szállta meg. A plébániarodából átvitt néhány anyakönyvet Tordára Boday József, úgyszólván a kiszabadulása utáni órákban, s ezzel gyakorlatilag Csősztelek megszűnt létezni. A templom soráról később számolok be.

Törökkanizsán a hívek magyarok. Politikai nehézségek mégis voltak. A plébánia patronátusi (kegyúri) volt, s a patronátusi jog a Tallián báró családot illette meg. Watz Oszkár volt ezekben a válságos időkben a plébános. Lényegesen többe tördődött a már világhírűvé vált bélyeggyűjteményével, a patrónus és hozzátartozói társaságával, mint híveivel és kötelességeivel. Szerette a főurat játszani. Mindez igen megbosszulta magát, mert helyzete veszélyessé vált, s jónak tartotta 1944. szeptember végén Magyarországra menekülni. Ezt meg is tette, magával vitte híres bélyegalbumait és numizmatikai gyűjteményét. A plébániát pedig örízetlenül hagyta. Ez szeptember 30-án történt. A hívek buzgalmát dicséri, hogy nem tűntek el az anyakönyvek és a templomfelszerelés. A hátramaradt, illetve gazdátlanul hagyott plébániái fundus instructusból (leltári belső felszerelés, bútortart) bizony sok elkallódott. Ezt a nagy községet kb. 11 hónapon át vezette egy Straček Joannes nevű, szlovén nemzetiségű lazarista pap. Ő szeptember végén a kórházi nővérek rendkívüli gyóntatójaként járt Törökkanizsán, és ott érték a háborús események. Egy szót sem tudott magyarul. A hívek ragaszkodtak hozzá, mert látták buzgóságát, s 11 hónap eltelté után a legszebb formában búcsúztak el tőle.

A másik menekülő pap Dániel Géza, kikindai segédlelkész volt. Sok oktalanságával okozott magának bajt. Ő ugyan később hajtogatta, hogy az általa kiadott K.S.A. (Katolikus Sajtó Apostolkodás rövidítése) címet viselő katolikus ifjúsági lap szerkesztése miatt

volt kénytelen menekülni, de ez alig hihető, mert ez a lap ártatlan újságszemelvényekből állott, amelyeket Dániel máshonnan ollózott ki.

Ezzel egyelőre bezárult a meggyilkolt, internált és elmenekült papok sora. De a gondok nem szűntek. Nem volt egy óra sem azokban a hónapokban, hogy valami megrázó dolog ne történt volna. Hiszen láttuk eltűnni híveinket, a németeket, s hallottuk ijesztő állapotukat, s a sok kivégzésről szóló hírt. Mindezekhez járultak az anyagi vonatkozású kérdések is.

Az Adminisztrátúra a Prva Hrvatska Štedionicában tartotta folyószámlán pénzének egy részét. A Szajánban levő Egyházmegyei Vagyonigazgatóság tartotta nyilván a bánáti plébániák kötelező beszolgáltatásainak a pénzét, és azt a már erősen megcsappant alapot, amelyet a misealapítványok képeztek. Ezeket az összegeket a kikindai nemzeti bankban helyezte el Herresbacher Dénes vagyonigazgató. Az új rendszer azonnal zárta minden bankbetétet, országszerte. Az állami fizetési listáról egy tollvonással törölték a papok fizetését. Így sem Gerőffy igazgató, sem én nem kaptunk fizetést az államtól. Októbertől kezdve bizonytalanság várt ránk. Decemberben engedélyezték 60 000 Nedić-dinár felvételét az Adminisztrátúra folyószámlájáról. Később 1945 elején felvettünk ugyanannyit, s a többi pénz, kb. 600 000 dinár örökre elveszett. A sok egyházi bélyegpénz így úszott el.

Az Adminisztrátúrán október közepén egyik reggel tárva-nyitva találtuk a főkaput. Elsőnek Damm János ért oda, utána kb. 7-kor én, majd 8-ra jött meg Gerőffy. Nagy sürgés-forgás volt a házban. Ki-be rohagált néhány sötét fráter, s ránk sem hederített. Végül is kezdtem körüljárni. A második emeleten nem lakott senki, habár minden szobában volt elegendő bútor. Amikor felértem a második emeletre, a folyosón várakozó emberek állottak. Kérdésekre azt mondták, hogy itt van a városi lakáshivatal.

Bementem az egyik szobába, s ott ült vöröscsillagos katonasapkával a fején egy civil öltözetben pompázó személy. Köszönésekre egy szót sem válaszolt, s megvárakoztatott, míg szólásra nyithattam számat. Kérdésekre, kicsoda nyitotta fel a lenti főkaput és az emeleti helyiségeket, megnyugtatóan, hogy ezt bizony ő tette. S amikor kezdtem tovább folytatni a kérdéseket, kinek az engedélyével; mi lett a szobákban levő holmival stb., csak azt mondotta, hogy a felszabadító hadsereg nevében történik mindez, s durván felszólított, hogy távozzam. Ekkor beláttam, hogy ilyen embernek jogilag érvelni annyi, mint a színvaknak Murilló képét magyarázni.

Mit volt erre mit tenni? Kovács István általános helynöknek is beszámoltam ezekről, majd összeültünk Geróffy igazgatóval, hogy a holmik sorsát megbeszéljük. Másnap ismét felmentem az ipséhez, s kértem, adjon valami írást, hogy a termeket önhatalmúlag nyitotta fel és a bútorzatot is használatba vette a nép. Hivatkoztam arra, hogy a belgrádi nadbiskupnak (érseknek) kell ezt jelentenem. Rövid és velős válasza ez volt: „Neka dođe ovamo taj biskup”. (Jöjjön ide az a püspök.)

Ez az ízelítő lett hosszú évek alaptónusa a hatósággal folytatott tárgyalásainknak, minden vonatkozásban. Jó néhány napon át jártam fel ehhez a taghoz a második emeletre, míg végül átadott egy kis papírszeletet, „spisak stvari” (tárgyak listája) címmel, amelyen az állott, hogy néhány darab bútort használatra vett át a katonaság. Olyan „nesze semmi, fogd meg jól” megoldás volt ez.

Igen sok helyen a plébániákat a katonaság vagy pedig a rendőrség szállta meg. Törökbecsén egy kancsal tiszt kvártélyozta be magát a plébánián, s „szórazottatta” Jung Józsefet a hadi élményeivel.

A német községekben csaknem kivétel nélkül azonnal elvették a plébániákat, teljes leltárunkkal. Így pl. Németcsernyén Brunet meggyilkolása után a határőrség költözködött a helyére, Szenthuberten kifosztották teljesen a plébániát, partizán és orosz csapatok lakták, majd 1945-ben bábaasszonyi rendelőnek alakították át. Kanizsán csak egy kis részét hagyták a szlovén papra, a többit a katonaság szállta meg; Kikindán egy szobát adtak Albert Mátyás esperesplébánosnak, egyet Maier káplánnak, az épület többi részét teljes egészében elvették. Perlaszon egyik napról a másikra kidobták Lux Miklóst a plébániáról, s egy parasztházat jelöltek ki neki, a plébániát pedig átadták az elemi iskolának. Panasszal fordultunk a perlaszi ügyben a központi katonai hatósághoz. Jó hosszú idő után lakonikus választ kaptunk: szükség van iskolára, a plébánosnak pedig elég nagy a kiutalt lakás. Lux Miklósnak pedig kezdtek kellemetlenkedni. Bevonták személyazonossági igazolványát azzal, hogy nem jár ez neki, mert német. Hosszú, izgalmas iratváltás után kissé alábbhagyott Lux Miklóssal szemben a nyomás, de csak rövid időre. Később ez az izgatás kiújult, mire Lux és édesanyja átmenekült Magyarországra. A plébánia épületét kb. 18 év múlva adták vissza rendelkezésének.

Az összes német községben felállították a légereket, s 1944 telén és 1945 tavaszán csaknem valamennyi lakost odazártak. A német házak kifosztva, üresen álltak, s úgy jártak lassanként a plébánosok is. 1945 februárjá-

ban ugyan még a plébánián tartózkodott Heim Mihály, de már nem hagyhatta el a községet. Március első napjaiban aztán belágerezték őt is. Ugyanebben az időben internálták Kaip Vilmost is, aki Banatski Despotovácon volt plébános.

Egyházmegyénk revizora akkor Eusch János szécsányi esperesplébános volt. Anakronisztikusan hatott, szinte másik égitestről előtűnőnek az az irata, amit ő küldött február 17-én. Az 1943-as templompénztárakra teszi meg az észrevételeit 1945-ben. Sürgeti pl. a csőszteleki templomszámadás egyik tételének néhány parával történő kiigazítását, amikor már a templom sorsa végleg megpecsételődött. Akkoriban ugyanis már kezdtek bontani a német falvak templomait. A csősztelekit éppen 1945-ben koratavasszal bontották le. Eusch kérte február 9-én a Papi Segélyegylet iratait, ennek pénzét stb., amikor már régen nem élt Brunet Ferenc, a Segélyegylet titkára, s amikor a csernyei plébánián hónapok óta garázdálkodott a határőrség, s amikor már egyetlen szabad csernyei hívő nem élt Németcsernyén.

Eusch Jánost 1945 márciusában deportálták Bački Jarekra. Ott volt kb. egy éven át, s utána Újvidékre vitték, majd Karlsdorfra, a többi lágerista pappal együtt. Onnan bocsátották szabadon 1949-ben.

1945 áprilisában zajlott le a pénzcseré. Az arány: 100 Nedić-dinárért adtak 5 (új) dinárt. Nekünk alig volt beváltani valónk, hiszen fizetésünk nem volt.

1945. február 19-én kaptuk meg a Központi Nemzeti Tanács kultuszminiszterének, Edvard Kocbeknek iratát (lásd a 74/75-ös szám alatt iktatott írást). Ebben közlik, hogy a hittan „fakultatív” tárgyként megmarad a tantervben, de a hitoktatást csak olyanok végezhetik, akik a megszállás alatt nem működtek együtt a megszállókkal. Ezt rögtön közöltük papjainkkal.

Ez év tavaszán alakulóban voltak az iskolák. Április 3-án vettük át Csauer Mária, gimnáziumi igazgató és dr. Várady József ügyvéd, kereskedelmi igazgató kéréseit, melyekben hitoktatók kinevezését kérik iskolájukban. Engem jelölt ki az érsek úr, s néhány nap elteltével hivatalosan kértem megbízatásomat. Az állami engedélyt rövid idő múlva megkaptam. Az illetékes iskolai referens Dračić nevezetű polgári iskolai tanár volt, akit még 1939-ben ismertem meg, s aki jó jellemzést (karakterisztikát) adott rólam. A hitoktatást heti egy órára csökkentve április közepén kezdtem meg. A tantermek a város különböző részein levő nagyobb házak szobáiban voltak. Az iskolai „év” persze csak rövid ideig tartott, mert augusztus elsején már osztották a bizonyítványokat. Lelki öröömre szolgált, hogy minden diák kérte a hitokta-

tást. Ez egyúttal a szülők keresztény kitartását is bizonyította. A legérdekesebb volt, hogy a diákok kívánták tanáraiktól, hogy ne csak a hittanóra előtt, hanem naponta az első óra elején és az utolsó óra végén is imádkozzanak. Persze volt tanár, aki ezt éppen csak tűrte. Sajnos Ambrózy Károly volt a leggyávább e pontban. Volt olyan is, aki ellenezte. Ilyen volt többek között Nagy Sándor oktató, akit pedig Ambrus Artúr törökbecsei plébános tanított. Nagy Sándornak nem volt tanári képesítése, sőt még középiskolai végzettsége sem. Valami iparművészeti iskolát végeztetett vele Ambrus Artúr, mert jól rajzolt az ipse. Nagy Sándor volt a politikai korifeus a magyar iskolákban. Unintelligens fráter volt, aki nem értett semmihez sem. Magyarul nem tudott helyesen. Hamar meggyűlt vele a bajom, mert tiltotta a konvikтусi diákoknak a vasárnapi misére járást. Írásban tiltakoztam emiatt, de sokat nem értem el. Nagy Sándor nyílt ellenségem lett, s feljelentőim között volt később.

Ez a néhány hónap mégis nagyobb zökkenő nélkül telt el. Az összes diák valamennyi magyar középiskolából elvégezte a húsvéti gyónást, mégpedig testületileg. A tantestület minden (többi) tagjával a régi jó viszonyban voltam.

Június 2-i dátummal érsek urunk kérte a kormánytól, hogy a belágerezett papokat engedjék szabadon. A kérvényt dr. Ante Mandičhoz mint királyi helytartóhoz (kraljevski namesnik) címezte. Akkoriban ui. még szó volt a Tito–Subašić-féle egyezségről. Ugyanakkor külön iratban kérte érsek urunk, hogy a lágerbeli hívek is lelki ellátásban részesülhessenek. Egyikre sem kapott választ.

Kihallgatásaimat minden éjszaka végezték. Este 9 óra után kiszólitottak a zárkából, s igen sokszor a hajnali egy órát hallottam ütni, mire visszaengedtek. Szembesítést kértem, de megtagadták. Egyik-másik vád olyan bosszantóan együgyű és célirányos volt, hogy csaknem sértésnek tartottam, hogy ilyen oktalanságot akarnak nekem tulajdonítani. Így tartott ez kb. 16 napon át. Közben a hatodik nap délutánján négy személyt zártak a cellába. Kikindáról jött három, akiket azzal vádoltak, hogy néhány vagon gabonát loptak. A negyedik egy Alfonz nevű, állítólag Szlovéniából származó legény volt, akit azzal hoztak be, hogy illegálisan akarta átlépni a román határt. Mindenki bizalmatlan volt egymáshoz. Velem szemben azonban nyiltabbak voltak, amikor megtudták, hogy pap vagyok. Persze vigyáztam, nehogy valami kijelentéssel még jobban megterheljem sorsomat. Január végén nagy szidalmazások közepette belöktek egy becskerekfi férfit, akit látásból ismertem. Később találkoztam vele az

utcán, de elfordította fejét, mert szégyellte magát. Ugyanis provokatőr ágens volt. Először siránkozva, majd később bizalmaskodva, magyarul kezdte „küldetését” teljesíteni, s tanácsot kért tőlem. Ez már gyanús volt előttem. Amikor pedig azt ajánlotta, hogy van ismerőse a börtönörök között, aki vállalkozik arra, hogy levelet csempész ki, akár nekem is, világos volt előttem szerepe. Erélyesen visszautasítottam ajánlkozásait —, s ezt bölcsen tettem. Egyik reggel, február 5-én vagy 6-án lehetett, levezettek, minden holmimmal együtt, az emeletről a földszintre. Ott megborotváltak, mert az egész idő alatt alaposan megnőhetett a szőrzet az arcomon. Az egyik rab azt súgta a fülemben: ma lesz a tárgyalása. Hát nem ez történt, mert bevezettek az irodába, ahol a kihallgatásokat végezték, s közölték, hogy „átmenetileg” lezárják ügyemet, és szabadlábra helyeznek.

Ez február 6-án lehetett. Délután mentem haza. Másnap már miséztem, jelentkeztem Gerőffynél és Kovácsnál, majd még délelőtt folyamán Csauer Mária, a gimnázium igazgatója bizalmasan közölte velem, hogy állandó megfigyelés alatt leszek, s neki az a kötelessége, hogy minden órám után hallgasson ki egy-egy megbízott diákot, miről beszéltem, hogy azután összesített feljelentést tegyenek ellenem. Azt is megmondta, hogy nem tűrik többé a hitoktatást az iskolákban. Csauer Máriával többé az életben nem találkoztam, mert az alábbiakat elmondtam Kovács általános helynöknek és Gerőffynek, s ezek rögtön letiltottak a további oktatásról. Csauer Mária később, nyugdíjaztatása után átköltözött Szabadkára, s onnan írt egyszer, csak annyit jegyezve meg: a lelkiismeretem nyugtalan! Elhiszem, hogy fáj ez neki, hiszen Csauer Mária vallásos nő volt, igen gyakori áldozó. Nem tehetett ő, szegény, az egészről, hiszen itt már mélyebb okok játszottak közre. Elvi síkon nem tűrte a rendszer a hitoktatást.

A börtönben első kihallgatásom alkalmával kértem, adják vissza a tőlem elvett breviáriumot. Ezt még azon éjszaka meg is tették. Micsoda áldást jelentett ez az imakönyv! Minden szónak gazdagodott a tartalma.

A gimnázium VIII. osztályában járt egy fiú, Kovács Oszkár. Sokan úgy vélték, hogy ő is a feljelentőim közé tartozott, mert nyíltan SKOJ-istának (Jugoszláviai Ifjú Kommunista Szövetség) vallotta magát, s többen látták revolverrel is. Mégsem volt ő a feljelentőim között, mert a VIII.-ban mondott megjegyzéseimből nem volt ellenem egy sem a kihallgatás egész tartama alatt.

Így zárult le iskolai működésem, kb. február hó végéig tanítottam, s amikor Ujčić érsek úrtól megjött a felmentésem, elbúcsúztam a diákoktól és a tantestület

tagjaitól. Csak Nagy Sándorral volt bajom, a többi tanárral a legkorrektebb viszonyban voltam és maradtam.

Újabb izgalmak jelentek. Az első ilyen közvetlenül az Adminisztráció székhelyét érintette. Bizalmasan közölték Geröffy igazgatóval és Kovács általános helynökkel, hogy az épületet elveszik tőlünk. Érsek urunkat azonnal értesíttem, s ő ezután Masnić Petarhoz fordult, aki đakovói pap volt, de mivel csatlakozott a partizánmozgalomhoz, alelnöke lett a vajdasági legmagasabb tanácsának. Masnić azonnal válaszolt: „Erről nem volt sehol szó, s nem kell hitelt adni az ilyen híreszteléseknek.” Ez februárban történt. Augusztusban pedig három nap leforgása alatt dobtak ki bennünket a volt piarista rendházból, habár szabályos szerződésünk volt a várossal. Ki törődött azonban akkoriban jogi elvekkel?

A másik ügy már érintette az egyházmegye minden olyan községét, ahol ingatlanunk volt, földben. Megjelent a földreform, mely 17 holdat engedélyez az egyházközségeknek. Rengeteg munkát, kimutatást s főleg visszaélést jelentett ez. Sok helyen önkényes módon a jó földeket elvették, s gyenge minőségű földeket jelöltek ki. Az adót pedig évek múlva is a régi komplexumok szerint vasalták be a hitközségeken. A volt német községekben pedig via-facti, egyszerűen átvették mint általános népvagyont, a tulajdonjogot az államra ruházva a telekkönyvekben.

Ezt a nagy adminisztrációs munkát és vesződséget már teljesen egyedül kellett lebonyolítanom. Geröffy igazgató súlyos beteg volt már 1946 elején. Dr. Slavko Kamenković, aki kezelte, rövid életet jelzett. Sajnos így is lett. 1946. május 26-án délben meghalt. Reggel még áldoztattam, a Confiteort még térden állva mondotta, s délben már nem élt. Nagyon megtört a halála. Különös ember volt, akit azonban becsültem, s megszerettem. Szigorú és pontos volt az irodában, de mindig igazságos és egyenes. „Vaskancellár”-nak nevezték a papok, s mindig a legjobb viszonyban voltam vele.

Érsek urunk engem bízott meg az irodaigazgatósággal, amikor Geröffy temetése utáni napokban Belgrádban jártam. Tudtam, így kellett intézkednie, hiszen alig volt más választása. Vidékről nem hívhatott be senkit, hiszen nagyon sok plébánia pap nélkül állott. Nem tartottam magam alkalmasnak, hiszen alig voltam hét esztendeje pap.

A nyár folyamán jöttek a rendkívüli felhatalmazások: háromszori misemondás, hétköznapokon pedig kétszeri misézés, ha szolgálatban levő apácákról volt szó.

A hitoktatási engedélyeket vontatottan adták meg a papoknak. Így pl. Versecen Neumann István plébános-

nak egyáltalában nem adták meg. Neumann jelezte is, hogy Versecen éppen hogy csak tűrik jelenlétét. Ott különben civil tanítót neveztek ki, de a megadott engedélyt úgyszólván azonnal vissza is vonták.

Simsik János nákovói plébánost, saját kérésére – mert tűrhetlenné vált állapota — Kisoroszira helyezte át érsek urunk. Jóformán át sem költözött oda, amikor le tartóztatták, s nálunk őrizték az OZNA börtönében. Majdnem négy hónapot töltött itt el, s utána minden indoklás nélkül hazaengedték.

Herresbacher Dénest, szajáni plébánost is letartóztatták, mégpedig azért, mert saját tanyájáról behozott egyes holmikát az agrárreform után. Hosszú ideig volt őrizetben Kikindán. A nyár végén hoztak ítéletet ügyében: két évre ítélték. A fellebbezést dr. Várady József adta be. Nagy kinnal négy hónapra csökkentették az időt, vagyis a börtönben töltött időre. Üres, kifosztott házat talált otthon. 1946. április 25-én ért haza.

A sok Hiób-hír (Jób) mellett csekély vidámságra okot adó lapot küldött Nyugat-Németországból Erling Rudolf, volt kleki plébános, aki 1944-ben hívei zömével távozott el innen. Közölte, hogy a plébánia és a templom kulcsai nála vannak. Akkor már ui. a plébániatemplom romokban feküdt, és a plébániát teljesen kifosztották.

Szerencsétlen papunk Kahles Nikolaus, Egerből jelentkezett egy levelezőlapon. Kérte a szuszpenziója alóli feloldozását. Jelezte, hogy az egri barátoknál a borpince kezelését bízták rá. (Mellesleg: iszonyatos iszákossga miatt csúszott mindig lejjebb.) Mint tipikus esetet jegyzem meg, hogy „Kalász”-ként írta magát alá, Kahles helyett.

1946. február 10-én (egybeesik ez a dátum az 1923. év február 10-ével) egy észak-amerikai püspök, msgr. Joseph P. Hurley személyében a belgrádi nunciatura új vezetőt kapott. Pericle Felici után, aki 1941. március végéig volt itt nuncius, egészen mostanig betöltetlen volt a hely. Az új nuncius „Regens Apostolicae Nunciaturae”-nek írta magát alá azon az iraton, amit 1946. április 24-én 10/3/46 szám alatt küldött hivatalunknak, s melyben megköszönte gratulációnkat. Igen nagy megnyugvással vettük jöttét.

1946 májusában először követeltek Belgrádból kimutatást az egyházmegyei papságról. Igen részletes életpályát is kértek papjainkról. Később aztán más hivatalok is kértek kimutatást, így pl. Újvidék, az itteni városi előjáróság is. Olyan gyorsan kérték ezeket, hogy később egy-egy ívet papjaink névsorával már több példányban gépeltem le előre. Sohasem tudtam meg, milyen célra kérték, s hová jutottak végsősorban.

Még április elején (pontosan 1946. április 4-én) Gruber Vendel, S.J. kapott Praesulunktól teljes joghatóságot a rudolfsgnadi szenvedők ellátására. Bent volt Gruber az irodánkban néhány órán át. Bizalmas dolgokról számolt be, amelyeknek szem- és fültanúja volt a rudolfsgnadi haláltáborban. Napi 115-120 éhhalál, tífusz volt a rendes menet. Gabriel Miklós papunk és szülei is Rudolfsgnadon voltak. Anyja éhhalál következtében pusztult el. Már haldoklott a szegény asszony, amikor pap fia egy darab kenyérhez jutott, de már későn. Gruberről többé itt, az országban már nem hallottam.

Bizalmas iratot kaptam Praesulunktól. A potestas ordinaria biztosítása érdekében, arra az esetre, ha Praesulunkat bármi körülmény tartósan gátolná, a konzultorokra száll át a teljes joghatóság, kinevezéseik időrendje szerint. Ez a rendelkezés általános, minden egyházmegyére szóló szentszéki iratra vonatkozott. Nyár végén, szeptember elején bérmálás volt Muzslán. Az akkori Ordo visitationis canonicae szerint az érsek úr már a bérmálás előestéjén elvégezte az apsolutiót ad tumbam (a feloldozást a jelképes sírnál), én beszéltem „de causis adventus episcopi” (a püspöki látogatás okairól), majd átmentünk vacsorára a plébániára. Nyomorúságos gyertyafény mellett ültünk, eléggé nyomott hangulatban kb. fél kilencig. Érsek úr, a helyi plébános: Jung Tamás, bátyja József, Boday József és én. Botorkálásra, vad lépésre figyeltünk fel, amikor kopogás nélkül benyitott egy sapkás rendőr meg egy civil. A rendőr kihúzott a zsebéből egy kis papírdarabot s lassan szótárogva mondta: „U ime naroda uhapsujem Josifa...” (A nép nevében letartóztatom Józsefet...), majd várakozás után: — „Boday”. Szegény Boday Jóska elsápadt, de fegyelmezetten felkelt. Odalépett az érsek úrhoz, kezét csókolt neki, majd mindannyiunkat megölelt, és távozott. Jung Józsefre hatott legsúlyosabban ez a jelenet. Elmondta, hogy amikor a rendőr a Josif nevet böngészgette, biztosra vette, hogy róla van szó.

Ez a jelenet, olyan hatással volt Jung Józsefre, hogy sohasem tudott ettől megszabadulni, annál is inkább, mert már akkoriban az a hír járta, hogy őt is készülnek letartóztatni. Ez a hír annyira nyugtalanította, hogy a következő évben ősszel, november elején Magyarországra távozott, illegálisan, útlevél nélkül. Akkoriban ez még igen könnyen kivihető vállalkozás volt, mert a határ menti helyeken ezzel jól kerestek egyesek, s így Józsinak sem volt nehézsége ekörül. Nagy sokára, hónapok múlva egy lapon jelentkezett Zalaszentgrótról, ahol ideiglenesen alkalmazást kapott. Ez igen nagy

veszteséget jelentett. Nekem fáj talán legjobban, mert legjobb barátomat vesztettem el.

1946-ban három ifjú jelentkezett teológiára: Kovács Mihály, Kovács Kálmán és István Imre. A ljubljanei teológiára küldte őket Ujčič érsek. Kovács Mihályt rövidesen katonai szolgálatra hívták be, s utána, saját kérésére Đakovóra küldték. A másik két jelölt Ljubljanában végzett.

Az Egyházi Bíróság is 1946-ban kezdi meg újra munkáját. Néhány első fokú perünk volt, s 1946 végén Bácska is küldött másodfokú pereket. Budanović püspök akkor már újból átvette jogkörét, s az ő kérésére nevezte ki, illetve újra megerősítette a Szentszék a régi szokást, a két egyházmegyét, reciprocitás (kölcsonösségi) alapon, fellebviteli bíróságnak nevezte ki. Nagy nehézséget jelentett ez, hiszen a gyakorlott judices (bírák) csaknem mind lágerben voltak vagy eltávoztak.

Az Egyházi Vagyongazgatóság (EVI) iratait Basch Nándor padéi plébános, msgr. Herresbacher Dénes kérésére, behozta hozzánk. Ujčič érsek úgy határozott, hogy a megváltozott viszonyok miatt ezt a bizalmas természetű hivatalt nem ajánlatos vidéken tartani, s átmenetileg engem bízott meg ennek vezetésével.

1947-ben az egyház és az állam közötti viszonyt, legalábbis elvben, oly módon vélte megoldani az alkotmány, hogy kimondotta a két intézmény teljes különválasztását. Hogy ez mennyire nem a „szabad egyház a szabad államban” elve szerint történt, nemsokára megmutatkozott, és a nagyon rossz emlékü és igen rossz szájjú „udru[un]jenje narodnih sveštenika” (népi papok egyesülete) áldatlan kialakítása, a papok erőszakkal történt verbuválása és zaklatása, mindennél jobban érzékeltette.

A népi papi mozgalom nálunk Módoson kezdődött. A járási székházban 1946. december 31-én összehozták a járásban élő papokat, lelkészeket - felekezetre való tekintet nélkül. A spiritus movens a hírhedt Cvetko Jovanović pravoszláv pap volt, aki akkoriban még a politikai közösség vezető embere is volt. Papjaink közül Schmidt József módosi esperesplébános és Appler Ernő volt jelen. Gyűlési jegyzőkönyv is volt, s ennek egy példányát hozzánk is beküldték Schmidt esperessel. A jegyzőkönyv szerint az alakuló egyesület célja: rendezni a vallásfelekezeti kérdéseket, és azokat, amelyek érintik az állami közegeket. A jegyzőkönyvhöz fűzött kísérő iratban Schmidt esperes kéri tőlünk a határozatok jóváhagyását.

Ujčič érsekhez személyesen vittem el az iratot. Közösen szövegeztük meg a választ, amely világosan

fejtette ki, hogy vegyes felekezeti egyesületet a Codex kánonjai alapján nem alakíthat katolikus pap, s az egyház és az állam közti viszony az arra hivatott állami és egyházi legmagasabb fórumok feladata.

Persze, s ezt Ujčić válasza erősen hangsúlyozta, igen üdvös, ha a papok, felekezetre való tekintet nélkül, baráti találkozásokra ülnek össze, hogy ilyenkor megbeszéljék, mi módon lehetne a híveket vallási kötelességeikre buzdítani, a gyermekek hitoktatását elősegíteni stb.

Ez a módosi gyűlés csak előszele volt a későbbi viharos eseményeknek.

Az állami szervek mindenféle türelmetlen, sértő módon lépnek fel. Betiltják az úrnapi körmeneteket először Törökkanizsán, majd mindenütt. A német községek templomait, mivel új telepések érkeztek, állandóan felfeszegetik, fosztogatják. Hiába tiltakozunk. Még választ sem kapunk panaszainkra. Minduntalan utazom Belgrádba, s Ujčić érsek úrral megyek hol a szerbiai népköztársasági vallásügyi miniszterhez (Smiljanić), hol pedig a szövetségihez. Ujčić érsek mint régi aulista és mint aki ismeri az udvari (bécsi) etikettet, pontosan, kellő időben bejelentette látogatásunkat. Nem emlékszem azonban egyetlen esetre sem, hogy várakozás nélkül valaha is fogadtak volna. Rendszerint egy-két órai várakozás után egy kis, jelentéktelen hivatalnokkal beszélünk igen röviden – persze, eredmény nélkül. De maga Smiljanić sem ért el soha semmit, habár magas rangú szerb pap volt, aki az első napoktól kezdve részt vett a partizán mozgalomban.

Az écskai templom lerombolására felvonult egy egész tömeg, szerszámokkal, létrával. Úgy hallottuk akkor, hogy Stajicevóráról vonultak Écskára. Az akkori muzslai plébános, Jung Tamás, amikor ezt az écskai hívek vele közölték, átment Écskára, és mint ennek az illetékes plébánosa, tiltakozott a szándék kivitelezése ellen. Velem is közölték a templomrombolási szándékot, s azonnal sürgönyöztem a szerbiai, szövetségi és tartományi (újvidéki) állami vallásügyi hivatalokhoz. Az eredmény az lett, hogy leállították a templom lerombolását, egy rövid időre, „do daljnega” (a továbbiakig). Hála Istennek ez az elodázás végleges lett. Itt találkozott Jung Tamás először Milinnel, a későbbi oznás megbízottal, aki a papi „udru[en]je”-nek lett a további toborzója.

A német községekben lévő többi templomot, amelyek az első dúlást átvészelték, sehogyan sem lehetett megvédeni. A híveket elhurcolták papjaikkal együtt, az újonnan érkezett telepések közprédának tartották a templomokat is, a tulajdonosaiktól elrabolt házakhoz ha-

sonlóan. Ebben az évben rombolták le a lázárföldi templom tornyát és átalakították raktárrá.

A mastorti-kistószegi templomot teljesen lerombolták. Még előtte sikerült az orgonát átszállítani Padéra.

A nákofalvai templom berendezésének java Kikindára került, s ez Maier Andreas érdeme, aki kikindai káplánként jutott ki néha oda, s mentette a menthetőt.

A jabukai templom tetejét csaknem teljesen elhordták, s a téglákból, amit kézi erővel el lehetett hordani, bontani, a szomszédos telepes-házak (volt német tulajdon) melléképületeit, disznó- és baromfi óljait építették.

A templomokhoz hasonló, illetve szomorúbb állapotban voltak papjaink. Külön kívánom összefoglalni Schwarz István sorsát. Őt 1945-ben Oroszországba hurcolták, a Versec-környékiek csoportjával. 1946 decemberében azt hallotta egyik itteni hívőnk, hogy Schwarz a lágerkórházban van, az itteni vasútállomás mögött. Valóban úgy is volt. Közel 2000 db cigaretta árán bejutottam a lágerkórházba. Hát ez mindennek volt nevezhető, csak kórháznak nem. Hatalmas, gyári épületrész, óriási raktár. Amikor a cigarettával megvesztegetett őr bebocsátott ebbe a helyiségbe, az volt az érzésem, hogy rögtön elájulok. Borzalmas bűz, rothadó szalma, izzadsággal vegyítve. Alig lehetett valamit is látni, a gomolygó, vastag párában. Sok ember volt összezsúfolva. Ruházatuk egységes: egy kis piszkos zsákdarabból összetákoltnadrágszerűség. A felsőtest csupas. Emeletes piccseken feküdt a legtöbb a szerencsétlenek közül. Az egyik ilyen fekvőhelyen találtam rá Schwarzra; ő ismert meg engem. Én őt nem. Sírtunk a megrendültségtől. Röviden elmondta, hogy 14 hónapot töltött Oroszországban, állandó éhezésben, agyonhajszolták mindenféle munkában, s mint beteget bevették az egyik hazafelé induló tehervonatba. De azt is csak úgy érte el, hogy szökött egy teljes éjszakán át lovaskatonák előtt, valami ingoványon át. Állapota ijesztő volt, csont és bőr, ápolatlan fej, haj, szakáll. Elvégezte confessióját (szentgyónását), de áldozni már képtelen volt. Átvette tőlem az oltáriszentséget, azzal, hogy majd néhány óra múlva megáldozik. Pénzt, élelmiszert, főleg füstölt szalonnát és húst adtam át neki, majd sietve búcsúztunk egymástól. Majdnem biztosra vettem, hogy ez volt az utolsó találkozásunk, hiszen láttam rajta, milyen lázas, és mennyire rosszul van. Igen meglepődtem, amikor már alig egy hónap múlva azt írta róla Hauschka György cserneyei esperes, hogy Molinban van Schwarz és mint kőműves dolgozik. Ő kü-

lönben 1950-ig maradt különféle lágerben, s csak 1952-ben tudtuk lelkipásztori munkába bekapcsolni.

A többi német nemzetiségű pap sorsa is nehéz volt. Károlyfalvára mentem 1947-ben a meglátogatásukra. Ott találtam Heim Mihályt, Hoffmann Istvánt, Neumann Imrét, Eusch Jánost, Hummel Vilmost, Kaip Vilmost és két bácskai papot.

Többször volt a bánáti papság Đakovón lelkigyakorlaton. Az utazás oda nagyon körülményes, mégis az ellátás, hely annyira megfelelő, hogy senki sem tekintette terhesnek a világháború előtti években. 1947-ben azonban senki sem helyeselte a đakovói ordinariátus ajánlatát, hogy kapcsolódjunk mi is abba a lelkigyakorlatba, amit horvát nyelven fognak ott tartani. A papság lelkileg még mindig igazán a mélyponton volt, a sok belágerezett pap, a hívek elhurcolása, a politikai bizonytalanság miatt úgyszólván senki sem ment el. Jellemző az anyagi körülményekre, hogy a đakovói püspökség in natura (természetben) kérte a hozzájárulást: 3 kg liszt, fél kiló zsir és 200 dinár készpénzben. A gazdag Đakovóra még jellemzőbb: az ugyancsak gazdagnak tartott Bánátból négyen azt jelentették, hogy képtelenek az anyagiakat előteremteni. (Lásd a 362/47 számú iratot).

Lassan jutunk kerékvágásba. Az első bérmaút a központi kerületben volt. Mindenütt engem bízott meg Ujčić érsek úr a szentbeszéd megváltására. A gyerekek előkészítése már nehézségekbe ütközött. A tanítók mindenütt nyomást gyakoroltak az iskolás gyermekekre, mégis mindenütt hatalmas hívősereg volt a bérmaútnál. A legkellemetlenebb volt az utazás. Törökbecsére pl. átalakított marhaszállító vagonban lehetett utazni. A hangulat és a beszéd stílusa, amelyet „élvezhettünk”, a kocsik eredeti rendeltetéséhez illettek.

A volt német községekbe leginkább pravoszláv, vagy vallástalan telepeseket hoztak. Szlovéniából Kudritzra, Nagyszeredre és Szécsenfalvára érkeztek katolikus telepések. Már 1947 májusában Ujčić érsek Škorjanc Jože személyében szlovén anyanyelvű papot küldött Szécsenfalvára, aki azt a megbízást is kapta, hogy a szlovén nemzetiségű hívek lelki gondozását az egész Bánátságban végezze.

Esti misézéssel egybekötött, háromszori misézési engedélyt kapott. Sok eredményt nem ért el, mert a telepéseknek nem tetszett új otthonuk, s néhány év alatt, túladván a nekik juttatott német vagyonton, visszatértek otthonaikba. Már az ötvenes évek közepén alig maradt

belőlük itt. Škorjanc sem fungált sokáig, hanem visszament előbb Ujčić érsekhez, majd onnan Szlovéniába. Szelíd, jóindulatú, munkára mindig kész pap volt, akit azonban telepes hívei nemigen vettek igénybe.

Ebben az évben kezdik nyugtalanítani papjainkat a tiszta magyar ajkú hívek a plébániáin is, a plébániák elvételével. Így Törökkanizsán elveszik a plébánia közel egyharmadát és trafikos boltot nyitnak ott. Ágoston Ferencet pedig ráveszik, hogy „bérbe adja” ezt az épületrészt. Veszedelmes lépés volt ez, mert később, 1959-ben, amikor megjelenik a nagyobb lakások és bérházak konfiskálását kimondó törvény, a törvény szakaszát ráhúzták az ilyen „bérbe adott” plébánia-épületrészekre is. Ágoston ezt a dolgot hosszú időn át nem is jelentette. Engedély vagy „bérleti” szerződés jóváhagyását sohasem kérte tőlünk.

Kubinban is kimondta a járási néphatóság a plébánia elvételét. Hosszú utánjárás után feloldották a konfiskáló végzést.

A német községekben levő plébániákat „jogilag” is elveszik az egyháztól. Így végzést kapunk Lázárföld, Klek, Katalinfalva (Ravni Topolovac), Ernőháza, Szárca, Szécsány, Elemér (itt csak a felét vették el), Csősztelek, Németcsernye községekről. Mindenütt panasszal élünk a végzéssel szemben, s ezzel átmenetileg elcsendesül minden. Gyakorlatilag Katalinfalván hagyják dr. Szabó Mártont a plébánián, mert hiszen a többi községben már sehol sincs papunk, na meg persze hívőnk sem. Dr. Szabó Márton magyar nemzetiségűnek vallotta magát mindig, s így elkerülte a lágert. Híveit azonban elvesztette. Sokat járt be, s mindig tele volt panasszal. Megélhetése nem volt, s csak a tőlünk kapott intenciókból és szerény segélyből élt. Csak idő kérdése volt, mikor hagyja el a plébániát.

Ebben az évben menekült el Perlaszról Lux Miklós. Nem tudta személyazonossági igazolványát magyarrá cserélni, s ez azzal a fenyegetéssel járt, hogy belágereszik, mint németet. Idegileg nem tudta elviselni ezt az állapotot, s 1947 őszén átment Magyarországra.

Ugyancsak vele egyidejűleg, mint már erről részletesen beszámoltam, elmenekült Törökbecséről Jung József.

Nagyon megnehezedett papjaink élete. Mindenkit a legkülönfélébb formában megfigyelt a rendszer, de egyben folyt a szünet nélküli verbuválás a népi papok egyesületébe, de elsősorban a papok nyugtalanítása volt a cél.